

Begravningar för i tiden

av

Arne Ivarsson
Jönköping maj 2013

Begravningar förr i tiden

I det gamla bondesamhället levde människorna med i naturens kretslopp. Man föddes, man levde, åldrades och dog. Allt skedde hemma. Man föddes hemma och dog hemma. Döden ingick som en naturlig fortsättning på livet.

Människor levde nära varandra. Barn såg syskon födas och de såg sina gamla far- och morföräldrar dö och begravas. Detta var tusenåriga traditioner. Måhända hade kristendomen kommit med en del nya ordningar. Då skulle alla begravas på kyrkogården i vigd jord i stället för på ättekullen. Men i övrigt var de gamla traditionerna kvar.

Att begravas var i gamla tider ingen privatsak, tvärtom. Vid dödsfall tog både släkt, vänner och grannar del i arrangemangen. Allt utfördes enligt gammal sed och tradition. Det blev en tät trafik i sorgehuset.

Jag vill här berätta om begravningar i gamla tider, så som det var i vår bygd. Det är sådant som jag hört berättas av mina föräldrar. Jag har också under årens lopp intervjuat äldre personer om deras minnen.

Jag vill börja med en tidningsartikel från Skansens Nyheter från 1933. Där berättade en häradshövding från Värnamo om en begraving som han varit med om, kanske i början av 1900-tallet. Det skulle enligt uppgift vara en fattig mans begraving.

Samlingen började i sorgehuset redan klockan sju på morgonkvisten. Det började med två koppar kaffe jämte dopp. Strax där- efter blev det frukost bestående av smörgås, lutfisk, stuvade kalvbröst, ölost, pannkaka, sötost, bakverk och kräm.

Sedan bjöds en kopp kaffe med styrketår före avresan i procession till sockenkyrkan. Begravningen skedde på socknens kyrkogård efter högmässan.

När gästerna återkommit från kyrkan till sorgehuset serverades kaffe med dopp. Därpå åt man middag. Den var inte färdig förrän fram mot kvällen. Det var smörgåsbord, med 11 rätter, lutfisk, kött, bruna bönor, stekt fläsk, korv med pepparsås, pudding med köttbullar och kalvstek med sås, rödbetor, fruktsoppa, varm ostkaka med sås, kräm, bakelser och sockerkaka,

Som förfriskningar efter middagen bjöds på kaffe. Vid åttatiden på kvällen serverades det kaffe och småbröd, och sedan smörgåsbord med många rätter. Och sedan bjöds det inte mer den dagen.

Så slutade denna begravning. Detta låter inte som en fattig mans begravning. Men eftersom alla då skulle ha *förning* med sig kanske det kan stämma. Den efterlevande fattiga änkan behövde inte själv ordna all denna mat. Alla som kom skulle ha mat med sig. Men berättelsen saknar en viktig del. Samlingen i sorgehuset innebar också farväl av den döde. Denna samling i sorgehuset var vännernas farväl till den döde. Han eller hon skulle själv delta i samlingen. Detta farväl har denna berättelse inte tagit upp. Inget om utfärdspredikan eller utfärdspsalm.

Jag vill nu berätta om vad jag hört berättas om död och begravning rent allmänt. Därefter kommer jag att berätta om vad som hänt i vår bygd, så som jag hört det berättas.

Att stå lik

När någon dött skulle kroppen göras i ordning för att *stå lik*. Ofta lades den döde på ett sofflock och bars sedan till en plats där den döde sedan fick ligga, till allmänt beskådande. Likkista beställdes hos någon snickare i närheten och den var snabbt klar. Det fanns flera snickare i bygden som gjorde likkistor. Kostnaden var från två till fem kronor, troligen allt efter hur fin den skulle vara. Detta gällde vid sekelskiftet år 1900.

Att stå lik innebar att grannar, vänner och släktingar kom i en ständig ström. De beklagade sorgen och pratade något med den döde där han låg på sitt sofflock, eller i sin kista.

Seden att stå lik var kvar långt in på 1900-talet. Jag har själv i sällskap med min far varit med och sett lik. Jag var i 5-årsåldern. För mig var det ingen skrämmande upplevelse. Det tillhörde det naturliga. Men jag höll far i handen, noga.

Begravningsdagen

Tidigt på begravningsdagen samlades släkt och vänner och folk från bygden i sorgehuset. De hade *förning* med sig. Det var mat som skulle ätas tillsammans med husets egen uppdukning och i sällskap med den döde, innan avfärden till kyrkan. Man åt och drack tillsammans med den döde i kistan, som fortfarande var öppen. Sedan läste någon ur bibeln eller psalmboken. Det var en *utfärdspredikan*.

Sedan sjöngs en *utfärdspsalm* innan locket skruvades på kistan och färden till kyrkan började. När kistan bars ut ur huset var det viktigt att den döde bars ut med fötterna först. Det finns ännu talesätt eller gamla tänkespråk om detta. *Bäras ut med fötterna först.*

Procession till kyrkan

I gamla tider skulle den döde bäras till kyrkan, framför allt på den tiden när vägarna ännu var dåliga. Det ansågs också bättre att den döde skulle bäras till kyrkan. Att forsla den döde i vagn ansågs i gamla tider vanvördigt. Detta bärande till kyrkogården förekom ännu i slutet av 1800-talet. Sedan tog vagnar och slädar över transporten.

Färden till kyrkan gick i procession. Alla skulle ha sin plats i denna. Det skulle gå lugnt och värdigt, ingen hög fart. Socknen hade en fin vagn och den drogs av två svarta hästar. Det var någon av bönderna i Ödeshög som skötte detta. Så berättade min far. När processionen gick genom byarna på vägen till kyrkan var enbuskar och små granar ställda utmed vägen. Deras toppar var avbrutna och pekade nedåt, ett tecken på död. På vägbanan låg det klippt gran- eller enris i små kors som pekade vägen framåt mot kyrkan.

Begravningen

I äldre tider skedde begravningsceremonin vid graven, men om vädret var besvärligt kunde det ske inne i kyrkan. Men sedan lång tid har alla begravningsgudstjänster skett inne i kyrkan. Ofta var då kyrkan smyckad med enbuskar eller granar, förmodligen även då med brutna toppar.

I äldre tider talade man också om jordfästning. Det innebar att den döde skulle fästas vid jorden, så att han/hon inte skulle komma tillbaka och störa sina efterlevande.

Återsamling i sorgehuset

Efter begravningen skulle alla åter åka till sorgehuset. Där började man återigen äta och dricka. Förningen togs fram igen och allt vad huset eller gården själv kunde förmå. Detta höll på till långt fram på sena kvällen.

Därefter började sorgeåret. Ett år i svarta kläder. Sorgens färg var svart. Det har alltid varit så. Men med tiden blev det uppmjukat. Ett sorgband kunde ersätta den svarta klädseln.

Jag har hört berättas

Först vill jag berätta om min farmors begravning 1912. Jag har tidigare berättat om den i min berättelse om min farfar, *Ernst i Öjan*. Här vill jag därför i korthet bara nämna något om begravningsdagen i Öjan.

Tidigt på morgonen samlades alla i sorgehuset hos min farfar och hans fem söner. Det var släktingar, vänner, folk från bygden. Folk hade förning med sig, kanske mest ostkakor berättade min farbror Elvir. Där togs adjö av min farmor, med en betraktelse, utfärdspredikan och utfärdspsalms. Kistan stod då öppen.

Sedan färdades alla i procession till kyrkan i Ödeshög. Det blev hästar och fordon med människor i en lång rad. Det var begravningssmyckning med granar och enar och med granris på vägen förbi gårdarna. Det var småris, utfört som små kors, på vägbanan. Det var gamla traditioner.

Där i Ödeshögs kyrka hölls begravningen och därefter gravsättningen i familjegraven. Den gravstenen står ännu kvar. Därefter färdades hela följet åter till Öjan.

Där fortsattes det till tolvtiden på natten. Där var mat och dryck, och också tal och minnesord. Tröstande ord uttalades. Där var slutligen också kaffe med bröd, och begravningskakor, utförda som kors. Mat och dryck skrev jag. Sprit förekom inte i detta hem. Det var ett nyktert hem.

Detta har berättats av min far Ivar och min farbror Elvir.

När min farmors far, Anders Gustaf Nilsson från Gräsberg år 1926 skulle begravas samlades begravningsgästerna tidigt på morgonen i sorgehuset. Där förrättades bön och sång vid kistan. Anders Gustaf hade varit aktiv i Haddåsens missionsförsamling och hade där varit söndagsskollärare. Kanske var det någon från missionsföreningen som höll i detta, eller om pastor Wernborg hade åkt den långa vägen till Gräsberg. Eller var det dottersonen Elvir? Detta var en onsdag. Mat och dryck har jag inget hört om, men det kan vi utgå från att det förekom. Därefter följde den stora processionen till kyrkan. Där hade koret blivit vackert smycket med enar och granar. Det var pastor Wernborg som förrättade jordfästningen. I sitt tal erinrade han om den avlidne såsom en man av gammaldags heder och tro. Det blev sedan förmodligen återsamling i sorgehuset. Gräsberg ligger långt bort. Tal hölls av två dottersöner, Einar Gustafsson i Munkeryd och evangelisten Elvir Johansson från Öjan.

Gudrun Lord har berättat för mig om när någon av Farmans föräldrar i Stava skulle begravas. Detta var således på 20-talet. Oskar dog 1923 och Johanna dog 1926.

Då var det samling i sorgehuset redan klockan sju på morgonen. Där serverades buljong och smörbakelse och där var det samling runt kistan för att ta farväl av den döde, som låg där i sin

öppna kista. Där förekom läsning och sedan en färdepsalm innan alla i procession åkte till kyrkan i Ödeshög. Vägen dit var prydd med klippt granris i korsfigurer.

Detta var en söndag och först var det högmässan i kyrkan. Därefter kom begravningsgudstjänsten. Därefter skulle alla begravningsgästerna åka vägen tillbaka till sorgehuset. Det var med häst och vagn. Det blev en lång dag.

I sorgehuset följde sedan mat och dryck. Men dagen hade varit lång och någon i sällskapet hade efteråt uttalat at *vi trodde att vi skulle svälta ihjäl den dagen.*

Den 22 mars 1931 begravdes fru Maria Andersson från Lilla Krokek, maka till Karl Andersson. Begravningsgästerna samlades i sorgehuset på morgonen. Där höll Karl Jakobsson tal vid båren. Sedan fördes kistan i procession till gravkapellet som vid tillfället var prytt med granar och blommor. Komminister Wernborg förrättade begravningsakten och höll griftetal. Vid graven talade Oskar Hedin och nedlade en krans från Stava missionsförsamling där den bortgångna varit verksam. Svågern, Anton Andersson i Angseryd talade på släktingarnas vägnar.

Det var troligen återsamling i sorgehuset efteråt. Karl Jakobsson bodde på torpet Hagalund under Lilla Krokek. Han var en värtalig man och var med i styrelsen för lilla missionsföreningen i Stava, tillsammans med Karl Andersson.

Marias man, Karl Andersson i Lilla Krokek, avled 16 oktober 1941. Då skedde samlingen i Ödeshögs kyrka och efter begravningsakten var det samling på Karlströms. Nya tider hade kommit. Men ännu kunde ibland det gamla begravningsskicket följas. Det hände i Börstabol kanske tio år senare. Det återkommer jag till.

Det kunde också i denna brytningstid mellan gammalt och nytt förekomma ett mellanläge. Där skedde samlingen i sorgehuset och där tog man farväl av den döde. Detta kunde ske någon dag före begravningen. På begravningsdagen skedde samling i kyrkan och efter begravningen var det samling på Karlströms.

Ulla Kall har berättat om när Hjalmar i Krokek dog 1941. Han dog hemma. Han stod lik i ett uthus där det var snyggt ordnat med lakan och annat. Någon dag före begravningen var det samling för vänner och släktingar. Det var ett farväl till den döde. Hjalmar och hustrun Jenny hade varit aktiva i gamla missionsfö-

reningen i Stava. Bertil i Munkeryd var nu ordförande i denna förening och han höll i denna andaktsstund.

Begravningsdagen var det samling i kyrkan och efter begravningen var det minnesstund på Karlströms. När Jenny dog 1947 gick det till på samma sätt.

Ulla kommer också ihåg när Johan i Börstabol skulle begravas. Han hade också dött hemma och där var det i gammal stil samling i sorgehuset. Ulla var själv inte med där men hon minns att vägen genom Krokek var smyckad med enar och granar och med klippta kors av enris och granris på vägen.

August Johansson i Kopparp dog i maj 1941. Han dog hemma och allt gick i gamla former. Begravningsdagen var det samling i Kopparp. Det var troligen Bertil Andersson i Munkeryd som höll utfärdspredikan. Bertil efterträdde August som ordförande i Stava gamla missionsförening. Sedan skedde processionen till Ödeshög. Våge Erixon i Lakarp, numera boende i Ödeshög, minns hur vägen vid Lakarp var begravningsmyckad med kors av klippt enris och granris. Hur sedan fortsättningen av dagen blev är okänt. Sannolikt skedde återsamling i sorgehuset efter begravningen i Ödeshög.

Yngve Karlsson i Stavreberg minns när Karl August Johansson i Stavreberg dött 1946. Då var det samling i sorgehuset. Då hade denna avskedsceremoni med den döde ordnats i trädgården utanför huset. Kanske skedde denna ceremoni någon dag före begravningen.

Johan Håkansson i Börstabol avled hemma i Börstabol 1952. Då följdes de gamla formerna. Hans dotterson Gösta Gustafsson har berättat följande.

Johan dog hemma och stod lik en vecka därefter. Kistan stod i hallen och varje gång Gösta skulle gå förbi där gick nog stegen ganska lätt och snabbt förbi kistan. Detta var under den varma årstiden och någon från Vadstena hade kommit och balsamerat kroppen för att den skulle stå sig någon vecka.

På begravningsdagen kom mycket folk dit. Det var mat och dryck. En präst kom också och han läste och man sjöng utfärdspsalm. Denna ceremoni skedde utanför huset vid syrenbersån där allt hade gjorts i ordning och smyckat med bl.a. granar.

En likbil kom och sedan åkte alla i bilprocession till Ödeshögs kyrka. Genom byarna Krokek var det smyckat. Enar och granar stod utmed vägen och ris var klippt och lagt i kors på vägbanan.

Efter begravningen var det åter samling i Börstabil med mat och dryck. Detta var en begravning i gamla former. Kanske var det den sista begravningen i bygden på det gamla sättet.

Vi sena tiders barn kan konstatera att nya tider har kommit. Den gamla begravningskultur som jag här har berättat om har försvunnit. Men döden finns kvar och begravningar också. På landet är de flesta begravningar ännu väl besökta. Men i städerna förekommer ibland begravningar med bara någon eller några personer närvarande. Döden tycks ha ändrat ansikte.

Detta var mina anteckningar om begravningar i äldre tider. Jag tackar alla som bidragit med sina minnen från begravningar. Om Du har något att berätta i detta ämne, hör då gärna av dig.

Jönköping i maj 2013

Arne Ivarsson
036/71 32 33, (arnei-1@hotmail.com)